

І.П.Лопушинський,
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри управління освітою НАДУ

Сучасні програми і підручники з української мови як вагомий механізм реалізації державної мовної політики в загальноосвітній школі України

Стандартизація мовної освіти в Україні, перехід на 12-річне навчання в середній школі потребують оновлення змісту шкільних програм і підручників. Саме оновлений зміст мовної освіти знайшов своє відображення в програмах і підручниках з української мови, що вже впроваджуються з 5-го класу. У них чітко простежується ідея виняткової ролі мови в житті кожної людини, ці навчальні документи нового покоління покликані забезпечувати виховання мовної особистості, яка володіє комунікативною мовленнєвою, мовною, соціокультурною та діяльнісною (стратегічною) компетенцією.

Ключові слова: програми, підручники, українська мова, загальноосвітні школи України.

Лопушинский И.П. Современные программы и учебники по украинскому языку как весомый механизм реализации государственной языковой политики в общеобразовательной школе Украины

Стандартизация языкового образования в Украине, переход на 12-летнее обучение в средней школе выдвигают задачу обновления содержания школьных программ и учебников. Именно обновленное содержание языкового образования нашло свое отражение в программах и учебниках по украинскому языку, которые уже внедряются с 5-го класса. В них четко прослеживается идея исключительной роли языка в жизни каждого человека, эти учебные документы нового поколения призваны обеспечивать воспитание языковой личности, которая владеет коммуникативной речевой, языковой, социокультурной и деятельностной (стратегической) компетенцией.

Ключевые слова: программы, учебники, украинский язык, общеобразовательные школы Украины.

Lopushynskyy I.P. Modern Programs and Manuals of the Ukrainian Language as a Substantial Mechanism in the State Linguistic Policy Realization in School Providing General Education in Ukraine

Standardization in the linguistic education in Ukraine and transition to 12-year study in the secondary school need renewal in the content of school programs and textbooks. Just renewed content of linguistic education reflected in programs and manuals of Ukrainian as a native language that is introduced starting with 5th form. Here we can clearly observe the idea of the exceptional language role in the life of each child, these teaching documents of new generation are called to provide breeding of a linguistic personality, which possesses communicative linguistic, linguistic, sociocultural and activity (strategic) competency.

Key words: programs, manuals of the Ukrainian language, school providing general education in Ukraine.

Постановка проблеми. В умовах поступового переходу загальноосвітньої школи України на 12-річне навчання особливої актуальності набуває якісна розробка та наповнення системи вивчення української мови як державної і рідної. Для повноцінного постання цієї системи першочергова увага нині надається розробці нових програм і підручників, які мають відобразити ті методичні новації, що з'явилися останнім часом у педагогічній науці та практиці вчителів. Першочергова роль у цій справі належить Міністерству освіти і науки України як головному органу в системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти. Цим і викликана актуальність теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, порушені в нашій статті, останнім часом розглядалися в роботах С.Ніколаєнка [1; 4],

Н.Шинкарук [3], М.Пентилюк [10], І.Ющука [12], Л.Скуратівського [8], В.Федоренка [8], Н.Бондаренко [17], П.Кононенко [2] та ін. Саме на ці та інші публікації і спирався автор у своїй статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На наш погляд, ці та інші розвідки зазначених авторів торкаються лише окремих аспектів досліджуваної проблеми. Тут ми віднаходимо аналіз чинних програм і підручників зі змістового та методичного боку. Проте в цих публікаціях майже нічого не сказано про роль держави в повноцінному забезпеченні школи програмами, підручниками та навчальними посібниками.

Виходячи з попереднього твердження, *метою нашої статті* стало висвітлення ролі держави (в особі Міністерства освіти і науки України) щодо повного, своєчасного і якісного забезпечення ЗНЗ сучасними програмами й підручниками, підкріпленими різного роду посібниками для вчителів. З цією метою слід було проаналізувати останні кроки в цьому напрямі урядовців України, зокрема розробку і впровадження нових програм, проведення Всеукраїнських конкурсів підручників, повноцінне забезпечення учнів підручниками нового покоління тощо.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає міністр освіти і науки України С.М.Ніколаєнко, 2005/06 навчального року розпочався перехід основної школи до нового змісту освіти. Зокрема, було розроблено сім варіантів типових навчальних планів для основної школи, запропоновано ряд нових предметів, на конкурсній основі відібрано навчальні програми, які передбачають розвантаження від надмірної деталізації, зайвої інформації та термінології. Навчальні програми зорієнтовані не лише на отримання знань, а й на формування життєво важливих компетентностей дитини [1, с. 24].

Однак на сьогодні гострою проблемою залишається забезпечення навчальних закладів, насамперед загальноосвітніх, підручниками і навчальними посібниками. Незважаючи на те, що за роки незалежності нашої держави було створено понад 500 назв нових і удосконалених підручників і навчальних посібників для різних типів навчальних закладів, актуальними залишаються питання щодо кількості і якості виданих підручників, межі варіативності, їх ціни. Учасники опитувань, широка громадськість одноставні: а) підручники в Україні здебільшого нецікаві; б) більшість з них - не гуманістичні змістом і пафосом; в) а також насправді є не українознавчими [2]. У сучасних підручниках відсутні відомості, вправи та завдання на усвідомлення учнями важливості навчання мови, належного володіння нею. У підручниках усе ще використовують блоки застарілої інформації, твори малої кількості авторів. Мова підручників з української мови книжна, суха, монотонна, позбавлена емоційності. Стиль викладу, як правило, дедуктивний [2].

Як зазначає завідувач сектора суспільно-гуманітарної освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, лауреат премії ім. Олекси Гірника (2006 р.) Неоніла Шинкарук, сьогодні вимагає створення підручників нового покоління. Донедавна шкільний підручник був зорієнтований переважно на інформаційну і відтворювальну функції, які в основному закріплювали авторитарну модель навчання: учитель мав передавати знання, а учень - оволодівати ними на рівні засвоєння - "привласнення" [3, с. 168]. Нині в умовах упровадження особистісно зорієнтованої парадигми освіти і виховання стає значущою функція надбання учнями ключових освітніх компетенцій - ціннісно-сміслових, загальнокультурних, навчально-пізнавальних, інформаційних, комунікативних, творчо-діяльнісних, самоосвітніх [3, с. 168].

Головне в сучасному підручнику - це створення стану успіху, співпраці та співтворчості, навчального діалогу, конструювання ситуації вибору. Підручник стає інструментом для вчителя та засобом навчання для учнів.

Зважаючи на надзвичайну значущість цієї проблеми, Міністр освіти і науки України С.Ніколаєнко заявив: “Вперше за роки незалежності школи повністю забезпечені новими підручниками вітчизняних авторів, які розроблені згідно з вимогами державних стандартів для чергового шостого класу 12-річної школи. Нині їх видано 115 відсотків від потреби, а заплановано надрукувати 120 відсотків” [4].

Затвердження державних стандартів дає основу для створення якісних підручників, ставить чіткі вимоги до варіативності навчальних програм. Сьогодні зрозуміло вже всім, що ми не можемо повернутися до єдиної типової програми і єдиного підручника.

Водночас держава неспроможна підтримувати всі видання. Зараз вступає в дію випробуваний механізм відбору - проведення державного конкурсу рукописів. Із заснуванням конкурсу справи змінилися на краще. По-перше, рукописів-претендентів стало значно більше. По-друге, мінімізується монополія авторів та видавництв. По-третє, попередньо аналізувати ці рукописи стало набагато більше фахівців - незалежні експерти (до 9 осіб), конкурсна комісія (до 9 осіб), крім того, потенційно ще й апеляційна комісія. Результати другого Всеукраїнського конкурсу підручників, що проводився 2005 р., свідчать, що з 46 підручників для 5-го класу, за оцінками педагогічного активу, 44 вимагають доопрацювання, а 23 - ґрунтовного доопрацювання [4].

Виступаючи на спільному засіданні колеґії Міносвіти і президії Національної академії наук України в листопаді 2006 р., на якому розглядали питання поглиблення інтеграції науки й освіти, президент НАН України Борис Патон зазначав, що співпрацювати з колеґами з Міносвіти потрібно також на ниві загальноосвітніх шкіл. “Без цього не варто і думати про гідну науку. Насамперед ідеться про якість підручників!” Українська академія наук готова за прикладом російських колеґ узяти участь в експертизі підручників, що їх готують фахівці від освіти [5]. Саме тому в усіх дискусіях про якість нашої освіти загалом і підручників зокрема насамперед слід бачити дитину. Введення якісного підручника - процес надзвичайно складний і відповідальний, оскільки проблеми цієї галузі і забезпечення школи якісними підручниками, можливість свідомого вибору їх учителями для української освіти має стратегічний і державний характер, оскільки підручник був і залишається надзвичайно важливим інструментом і учня, і вчителя у складному процесі отримання та передачі знань.

З цією метою впродовж останніх років Міністерством освіти і науки України, Інститутом інноваційних технологій та змісту освіти, Академією педагогічних наук та за участю педагогів-практиків, працівників закладів освіти здійснюється апробація навчальної літератури, що визначає доступність змісту підручників, їх відповідність принципам дидактики, психолого-педагогічним і методичним вимогам.

Відповідно до наказу № 487 від 18.08.2005 р. “Про проведення апробації навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів” у творчих лабораторіях учителів проходять практичне випробування нові вітчизняні підручники з предметів інваріантного складника Базового навчального плану. Для ефективного проведення апробації здійснюється відповідна підготовча робота: визначаються області і навчальні заклади, у яких передбачається проведення апробації, розробляється перелік питань для аналізу відповідності змістового

наповнення підручників навчальним програмам. Головне завдання апробації - перевірити якість навчальної літератури, що має на меті схвалення або відхилення видань, як таких, що відповідають або не відповідають вимогам Державного стандарту, основним принципам навчання в середній школі, віковим пізнавальним можливостям учнів. Параметри для оцінювання якості навчальної літератури, розроблені Міністерством освіти і науки, Інститутом інноваційних технологій та змісту освіти, АПН України, досить різноманітні, охоплюють різні аспекти освітянського процесу, підручникотворення та підручникомодії. Це - науковість та структура змісту, навчально-методичний апарат, придатність до самостійного користування, засоби полегшення роботи з навчальною книгою та пропонувані методики [3, с. 170].

Виходячи з цього Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України пріоритетним завданням вважають створення нового навчального забезпечення саме для 12-річної школи.

Однак на передній план у цій архіважливій справі, як завжди, виступає фінансування (у бюджеті держави ніколи не було достатньо грошей). Хоча фінансування видання підручників останнім часом і збільшилося, але все ж воно залишається недостатнім. Такий стан справ із забезпеченням шкіл підручниками постійно викликає незадоволення на місцях. Так, наприклад, за станом на 1 вересня 2006/2007 навчального року, зокрема у Львові, учні 6-х класів на 100% були забезпечені тільки підручниками з географії, основ здоров'я та іноземних мов (англійської, німецької, французької). Школи з російською викладовою мовою мали у повному обсязі підручники з основ здоров'я та української мови. Підручників з російської мови тут було 95%, а з російської літератури - 17%. Були проблеми з підручниками з історії стародавнього світу (45%), образотворчого мистецтва (10%), фізичної культури (10%). 7-9 класи було забезпечено книжками на 60-70%, оскільки залишилися ще торішні наклади (ці діти можуть користуватися літературою і 2001 року випуску) [6].

У зв'язку із таким станом справ вважаємо за доцільне залучення до випуску шкільних підручників не тільки коштів центральних, а й місцевих бюджетів, інших джерел фінансування (спонсорських коштів, коштів кооперативних і громадських організацій, політичних партій тощо).

Для оптимально повного забезпечення вивчення української мови в школі, розробки відповідного підручника і посібників для вчителів насамперед слід підготувати повноцінну програму - бачення того, що ми хочемо отримати на виході навчання. Над написанням таких програм під керівництвом Міністерства освіти і науки України останнім часом і працювали провідні українські вчені-методисти.

Особливістю вивчення української (рідної) мови 2006/2007 навчального року є те, що одночасно використовуються кілька програм із цього предмета.

У 5-6 класах загальноосвітніх навчальних закладів вивчення української мови як рідної здійснюється за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України: "Українська (рідна) мова: 5-12 класи" (Автори Г.Т.Шелехова, В.І.Тихоша, А.М.Корольчук, В.І.Новосолова, Я.І.Остаф (За ред.Л.В.Скуратівського. - К.; Ірпінь: Перун, 2005. - 176 с.) [7]. Цього ж навчального року вивчення української (рідної) мови у 7-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється за однією з двох програм, затверджених Міністерством освіти і науки України: "Рідна мова. 5-11 класи": Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (Автори Л.В.Скуратівський, Г.Т.Шелехова, В.І.Новосолова. - К.: Шкільний світ, 2001 та "Рідна мова. 5-11 класи": Програма для загальноосвітніх навчальних закладів

(Автор І.П.Ющук. - К.: Освіта, 2003). Обидві програми для 11-річної школи мають підручникове забезпечення майже в усіх класах: для тих класів, де підручника до програми немає, відповідне навчальне забезпечення готується до друку (наприклад, підручникове забезпечення програми І.П.Ющука в старшій школі).

Нова програма з української (рідної) мови для 12-річної школи має спільні й відмінні риси порівняно з попередніми: спільною є диференціація програмового змісту на чотири змістові лінії (мовленнєву, мовну, соціокультурну і діяльнісну); водночас у кожній зі змістових ліній є відмінності, які відрізняють їх у новій і попередній програмах і визначають тенденції змін у змісті програм і в процесі його засвоєння, у методиці вивчення шкільного курсу української (рідної) мови. Це зумовлюється тим, що лише системні знання про українську мову, які учні здобувають в основній школі, стають надійною базою для формування правописних умінь і навичок, а також для формування загальної мовної компетенції особистості, потрібної не лише на час навчання в школі, а й для стратегії вдосконалення власного мовлення впродовж усього життя [8, с. 30].

У новій програмі “Українська (рідна) мова” [7] послідовніше впроваджується комунікативно-діяльнісний принцип навчання мови, який передбачає, зокрема, широке застосування інтерактивних методів навчання, оптимальне поєднання фронтальної, групової та індивідуальної форм організації навчального процесу. Особлива увага в програмі звертається на потребу навчання школярів діалогічного мовлення, зокрема, вести діалог-бесіду на будь-яку актуальну тему, що її висуває життя. Для цього, на думку авторів програми, слід цілеспрямовано формувати такі вміння: а) добирати основну інформацію в процесі читання; б) формулювати власну думку з певної проблеми; в) обстоювати, аргументувати власні погляди; г) ставити проблемні запитання; ґ) володіти технікою уточнювальних запитань, доповнень; д) швидко переходити з теми на тему; е) дотримуватися норм українського мовленнєвого етикету тощо [8, с. 31].

Як видно з аналізу чинних програм з української (рідної) мови, цей шкільний курс є досить складним, навіть порівняно з попередніми програмами.

Саме тому, в умовах скорочення навчальних годин, які виділяються на вивчення української (рідної) мови, й одночасного ускладнення її шкільного курсу, зростання вимог до знань і умінь учнів та побільшення завдань, які покладаються на словесника, учителям для якісного освоєння учнями програми та вироблення передбачених “Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти” [9] умінь і навичок Міносвіти рекомендує більше використовувати ресурс варіативної частини навчального плану та можливість поділу класів на групи, гарантовану законодавчо й забезпечувати кадрово й фінансово (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 р. № 128).

Виходячи з вимог чинних програм з української мови як рідної для нашої загальноосвітньої школи найактуальнішим залишається завдання виховати мовну особистість - людину, яка любить і шанує рідну мову, володіє її виражальними багатствами, користується нею, дбає про її збереження і розвиток [10, с. 22]. Щоб виконати це завдання, потрібен підручник, який відповідав би сучасним вимогам, задовольняв потреби вчителя й служив засобом пізнання та розвитку учня.

Сучасне навчальне видання покликане комплексно реалізовувати розвивальну домінанту освіти ХХІ століття, виховувати прагнення до самоосвіти й саморозвитку, вчити критично мислити, використовувати отримані знання і вміння для творчого розв’язання проблем, сприяти інтеграції отриманих знань. Сучасний підручник повинен мати певні педагогічні, технологічні й маркетингові

особливості: використання сучасних методик, форм, методів, прийомів роботи, системи контролю й оцінювання знань, сучасної технології створення книги задля високої якості її поліграфічного виконання і, звичайно, врахування вимог ринку навчальної літератури. Тому надзвичайно важливо, щоб на всіх етапах створення сучасного підручника - від рукопису до використання в навчальних закладах - працювали фахівці різних сфер діяльності: наукові співробітники, вчителі-практики, дитячі письменники, антропологи, психологи та ілюстратори [2]. На першому плані в підручнику мають бути проблеми виховання і навчання. Основна мета школи і, зокрема, підручника - вчити думати.

Найголовнішим видається необхідність зламу в методиці мовної освіти - у баченні мови як такої, оскільки й дотепер рідній мові відведено пересічний статус лише одного з предметів, тобто об'єкта вивчення.

Щоб викликати зацікавленість, у підручнику повинен бути вміщений не тільки матеріал, що розкриває зміст програми з української мови, а й інформація, що сприятиме інтелектуальному розвитку, формуванню культурно-естетичної пам'яті. У підручнику з української мови потрібно вміщувати матеріал з українознавства, етнопедагогіки, етнофілософії, що допоможе підвищити культуру спілкування як міру розвитку людини, як спосіб її самовираження [2].

Як відомо, народження підручника - окрема серйозна галузь педагогіки, яку нелегко "підкорити", це підтверджує і зарубіжний досвід. Розмаїття моделей "ідеального підручника" і спричинює постійні дебати довкола цього процесу - різні фахівці по-різному уявляють собі якісний підручник (наприклад, у відкритому листі до Президента України ряд українських учених, зокрема, В.І.Малюк, І.А.Климишин, В.С.Ольховський, закликають відмовитися від односторонності в підручниках, зокрема "від принципу висвітлення виключно наукових гіпотез, побудованих на апріорному виштовхуванні Бога". Учені пропонують "при висвітленні наукових гіпотез не вдаватися до фальсифікації, необґрунтованих тверджень і фільтрування даних") [11]. А тому не є секретом, що чимало на перший погляд бездоганних концепцій розбилося об реалії шкільної практики. Автор може свято вірити в те, що він, вклавши душу у свій проект, домігся ідеалу, а результат свідчатиме зовсім про інше.

Сучасний підручник має відображати зміст шкільної програми й ті методичні новації, що з'явилися в педагогічній науці та практиці вчителів. Водночас він повинен виконувати свою традиційну функцію - бути джерелом знань і мовленнєвого розвитку дитини, а отже, забезпечувати виховання мовної особистості, яка володіє комунікативною мовленнєвою, мовною, соціокультурною та діяльнісною (стратегічною) компетенцією [9]. Принагідно зазначимо, що чинні підручники містять матеріал, який почасти допомагає вчителю в реалізації стандартизованої мовної освіти, проте в цілому вони вже не можуть задовольнити учасників навчально-виховного процесу.

За рекомендацією Міносвіти 2006/2007 навчального року вивчення української (рідної) мови в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється за одним із підручників, затверджених Міністерством освіти і науки України: Глазова О.П., Кузнецов Ю.Б. Рідна мова: Підручник для 5-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. - К.: Педагог. преса, 2005. - 288 с.; Єрмоленко С.Я., Сичова В.Т. Рідна мова: Підручник для 5-го класу. - К.: Грамота, 2005. - 240 с.; Заболотний О.В., Заболотний В.В. Рідна мова: Підручник для 5-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. - К.: Навч. книга, 2005. - 288 с.

Кожна з цих навчальних книжок є своєрідним зразком підручникотворення, неповторна у своєму змісті та своїй структурі й художньому оформленні, оскільки спирається на самобутню дидактичну концепцію, реалізує комплекс оригінальних методичних ідей [8, с. 34]. Ці підручники розроблено з урахуванням найголовніших сучасних тенденцій у вітчизняній лінгводидактиці, з оперттям на найновіші здобутки науки й культури, відповідно до освітніх стандартів та чинної програми. Названі підручники сприяють формуванню мовної особистості школяра, засвоєння ним основ володіння рідною мовою, які розвиватимуться, збагачуватимуться та поліпшуватимуться в процесі подальшого навчання. Відповідно до рекомендацій Міносвіти кожен учитель-словесник відповідно до власних педагогічних поглядів та професійних можливостей і відповідно до специфіки закладу освіти та навчальних можливостей школярів самостійно добирає один із затверджених Міністерством освіти і науки України підручників для безпосередньої роботи зі школярами.

На Всеукраїнському конкурсі підручників для 12-річної школи 2005 р. перше місце посів підручник кандидата педагогічних наук О.Глазової та доктора філологічних наук, член-кореспондента АПН України Ю.Кузнецова “Рідна мова” для 5-го класу (К.: Освіта України, 2005). Як зазначає І.П.Ющук, у підручнику “з любов’ю до учнів і з повагою до рідної мови дібрано дидактичний матеріал”, який “має виразно виховне спрямування” [12, с. 31]. Тут цікаво й раціонально розроблено вправи для розвитку усного й писемного мовлення. Впадає в очі зі смаком виконане художнє й технічне оформлення книжки. Загалом підручник пройнятий світлим, доброзичливим настроєм. Однак, на думку І.П.Ющука, підручник О.Глазової та Ю.Кузнецова містить і низку огріхів, які слід було б усунути при здійсненні другого його видання.

Цікавим є й підручник О.В.Заболотного та В.В.Заболотного “Рідна мова. 5 клас”. При його написанні автори прагнули додержувати низки головних принципів: підручник має не лише повідомляти нові знання, а й розвивати мислення учнів; підручник повинен бути емоційно різнобарвним і нести позитивну енергетику; підручник має спонукати учнів розвивати вміння, навички та стимулювати до самовдосконалення; підручник повинен бути доступний і цікавий, відповідати віковим особливостям школярів; підручник має бути суголосний сучасним методологічним вимогам [13, с. 36]. На думку авторів підручника, додержання цих та деяких інших принципів дає можливість сформувати мовну особистість, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови. Матеріал підручника забезпечує реалізацію чотирьох змістових ліній, передбачених чинною програмою з української мови: мовленнєвої, мовної, соціокультурної і діяльнійної.

Одним із підручників нового покоління є “Рідна мова для 5-го класу”, створений авторським колективом у складі М.Пентиліук, І.Гайдаєнко, А.Ляшкевич і С.Омельчука. На Всеукраїнському конкурсі підручників, проведеному МОН України 2005 р., ця книжка посіла четверте місце. Узявши за основу положення Концепції мовної освіти 12-річної школи [14], Державного стандарту базової і повної середньої освіти [9] та Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [15], автори намагалися поєднати традиційне в підручникотворенні та інноваційне, спрямоване на модернізацію навчання мови, застосування сучасних технологій у проведенні уроку, доборі й використанні дидактичного матеріалу тощо, а головне - в суб’єктивації навчального процесу, що ґрунтується на взаємодії, взаємостосунках учителя й учнів, реалізації нових цілей навчання рідної мови, нових підходів до організації уроку. Створюючи підручник для 5-го класу, авторський колектив

намагався: додержуватися концептуальних настанов і нової програми; забезпечити формування мовної особистості учня; зберегти те цінне, що нагромаджено досвідом підручниковотворення, й залучити досягнення сучасної дидактики; спиратися на європейський досвід навчання мови й раціонально його використовувати; передбачити систему духовного й естетичного розвитку особистості на основі змісту ілюстративного матеріалу [10, с. 22]. Одна з провідних засад, реалізованих авторами підручника, - усвідомлення ролі мови і мовлення, мовленнєвої діяльності у вихованні й самовихованні мовної особистості. Адже п'ятикласник, вивчаючи рідну мову, повинен не тільки засвоїти систему мовних знаків, структурні особливості мови, оволодіти виражальними засобами й користуватися ними, а й усвідомити себе носієм цієї мови, без якої немислимий його інтелектуальний і духовний розвиток.

Більшість підручників з української (рідної) мови, рекомендованих Міністерством освіти до використання в 5-му класі, супроводяться навчально-методичними комплексами, використання яких допомагає вчителю повніше реалізувати закладені в програмовій та підручниковій літературі методологічні принципи й методичні ідеї (наприклад, підручник з рідної мови для 5-го класу О.П.Глазової та Ю.Б.Кузнецова доповнюється універсальним посібником для вчителя (Глазова О.П., Кузнецов Ю.Б. Уроки рідної мови в 5 класі. - К.: Освіта України, 2005. - 224 с. - 2-ге вид. - 2006. - 416 с.).

Приблизно таке саме змістове наповнення має та подібне функціональне навантаження виконує навчально-методичний комплекс, який супроводить підручник з рідної мови авторів С.Я.Єрмоленко та В.Т.Сичової.

Вивчення української (рідної) мови в 6-х класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється за одним із підручників, затверджених Міністерством освіти і науки України. Авторами цих навчальних книжок є: Глазова О.П., Кузнецов Ю.Б. (видавництво "Педагогічна преса", 2006), Єрмоленко С.Я., Сичова В.Т. (видавництво "Грамота", 2006), Пентилюк М.І. та ін. (видавництво "Навчальна книга", 2006). Названі підручники відзначаються високим рівнем підготовки, сучасним дизайном, спираються на найновіші досягнення методичної науки, характеризуються висвітленням новочасних поглядів на мету, завдання та форми мовної освіти школярів. Це справді навчальна література нового покоління, яка відображає вже зовсім інші підходи до освіти - концептуальна, глибока змістом, яскраво-самобутня формою, оригінальна. Можна не сумніватися, що дітям буде цікаво вивчати мови за такими підручниками [16, с. 165]. До кожного з цих підручників розробляється відповідне навчально-методичне забезпечення, що становитиме разом із ним цілісний навчально-методичний комплекс, що допоможе налагодити вивчення мови на високому рівні.

2005 р. п'ятикласники шкіл з російською мовою навчання почали опановувати державну мову за принципово новою системою, яка реалізує положення двох концепцій, мовної освіти 12-річної школи (української мови як рідної і як державної), вимоги програми для 12-річного терміну навчання і знайшла своє втілення в підручнику для 5-го класу авторів Н.Бондаренко та А.Ярмолюк.

Результати апробації, яка охоплювала майже всі середні навчальні заклади цього типу в Україні включно з Автономною Республікою Крим, засвідчили, що концептуально нова система здатна якісно забезпечити сучасні вимоги до мовної освіти. Автори переконалися в ефективності роботи за підручником завдяки особистій участі в його апробації у загальноосвітніх навчальних закладах м.Києва та м.Вишневого Київської області. У кількох школах апробацію проходив підручник інших авторів - А.Ворон і В.Солопенка.

У новому підручнику “Українська мова” для 6-го класу (автори Н.Бондаренко та А.Ярмолюк (К.: Освіта, 2006) додержано наступності в реалізації вимог Державного стандарту, програми, а також основних положень двох згаданих вище концепцій, на яких ґрунтується підручник для 5-го класу. Це навчальна книжка має виразні ознаки конкретної педагогічної технології. Його зміст і структура, розміщення матеріалу, послідовність викладу, текстові й позатекстові позначення, символи, кольори, ілюстрації дають чітке уявлення про те, чого і як слід навчати за цим підручником, визначають майбутній сценарій навчальної діяльності.

2006/2007 навчального року внаслідок появи двох інших підручників для 6-го класу (один із них - продовження згаданого вище авторів А.Ворон і В.Солопенка, а другий - Н.Горошкіної та А.Нікітіної, який не мав виданого 5-го класу) відбувся масштабний перерозподіл тиражів, що видаються за держзамовленням. Якщо підручник для 5-го класу Н.Бондаренко і А.Ярмолюк було видано накладом 120290 примірників, то підручник цих самих авторів для 6-го класу вийшов накладом лише 50100. У зв'язку з цим і контингент учнів, які продовжуватимуть навчатися за новою системою, істотно зменшується (орієнтовно в 2,4 раза). З цього приводу один із авторів підручника кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки АПН України Неллі Бондаренко зауважує: “Не вдаючись до докладного аналізу негативних наслідків такого непродуманого адміністративного підходу, коли відверто ігнорується чи не найголовніша з педагогічних аксіом, все ж нагадаємо про неї тим, хто робить дітей заручниками чиїхось бізнесових інтересів” [17, с. 2].

Як відомо, пропозиція навчати школярів у кожному наступному класі за підручником інших авторів дискредитує насамперед педагогіку як науку, адже на перший план має ставитись вимога забезпечення міцних знань, умінь і навичок, а в ситуації, що склалася, це неможливо, оскільки кожен авторський колектив реалізує іншу концепцію і власну методика. Стосовно дітей, які вже задіяні в одному складному експерименті - вони навчатимуться 12 років, такі “досліди” принаймні негуманні. Вони призведуть лише до фрагментарності знань, несформованості вмінь і навичок, втрати інтересу до предмета, а це йде врозріз з метою здійснюваної в країні освітньої реформи і гуманізації суспільства в цілому [17, с. 2].

У видавництві “Освіта” 2006 р. вийшов посібник для вчителів “Вивчення української мови в 5-6 класах (автор Н.Бондаренко), який містить матеріал для теоретичної підготовки словесника до роботи за новою системою. Посібник забезпечить педагога конкретними методичними рекомендаціями щодо опрацювання всіх розділів програми, формування вмінь і навичок учнів у різних видах мовленнєвої діяльності.

На допомогу вчителю української мови підготовлено збірник довідкових матеріалів “Книга вчителя української мови та літератури” (Х.: Торсінг Плюс, 2006), у якому містяться чинні нормативно-правові акти вищих органів влади України, Міністерства освіти і науки України в галузі загальної середньої освіти, що регулюють вивчення цього предмета в школі, методичні матеріали, що сприяють ефективному налагодженню його викладання.

Висновки. Перехід української школи на 12-річний навчальний цикл висунув перед Українською державою на передній план завдання забезпечення загальнонавчальних закладів програмами, підручниками і посібниками з української мови (для вчителів і учнів) нового покоління. Цю проблеми нині під керівництвом Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук розв'язують провідні вчителі-методисти й учителі практики. Розроблено, надруковано й

запроваджено в навчальний процес декілька варіантів програм і підручників (на вибір учителя), що мають забезпечити формування національно-мовної особистості школяра, належним чином підготувати його до майбутньої активної комунікативної діяльності.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження порушеної у статті проблеми вбачаються нам у висвітленні ролі держави в забезпеченні новими програмами і підручниками з української мови вищих навчальних закладів, зокрема і з досить перспективного курсу “Українська мова професійного спрямування”.

Список використаних джерел

1. *Николаєнко С.М.* Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття. - К.: Знання, 2006. - 253 с.
2. *Кононенко П.* Українська освіта у світовому часопросторі // Освіта. - 2006. - 11 жовт.
3. *Шинкарук Н.* Підручник має стати вікном у світ для кожної дитини // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. - 2006. - № 7-8. - С. 167-170.
4. *Николаєнко С.* Вища школа змінює підходи // Уряд. кур'єр. - 2006. - 10 листоп.
5. Без освіти немає науки і навпаки. Вл.інф. // Голос України. - 2006. - 24 листоп.
6. *Иленко З.* Во Львові ученики без учебників // 2000. - 2006. - 15 септ.
7. Українська (рідна) мова: 5-12 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Авт. Г.Т.Шелехова, В.І.Тихоша, А.М.Корольчук, В.І.Новосолова, Я.І.Остаф; За ред. Л.В.Скуратівського. - К.; Ірпінь: Перун, 2005. - 176 с.
8. *Федоренко В., Скуратівський Л.* Методичні рекомендації щодо вивчення української (рідної) мови у 2006-2007 навчальному році // Дивослово. - 2006. - № 8. - С. 29-40.
9. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Дивослово. - 2004. - № 3. - С. 76-80.
10. *Пентиліук М.* Традиційність? Модернізація! // Дивослово. - 2005. - № 3. - С. 30-32.
11. *Малюк В.И., Климишин И.А., Ольховский В.С. и др.* Однобокие учебники: відкритий лист Президентів України В.А.Ющенку // 2000. - 2006. - 4 септ.
12. *Ющук І.* Крок уперед, але... // Дивослово. - 2006. - № 2. - С. 31-35.
13. *Заболотний О.* Навчальна книжка має захоплювати // Дивослово. - 2005. - № 9. - С. 36.
14. Концепція мовної освіти 12-річної школи. Українська мова як рідна // Дивослово. - 2002. - № 8. - С. 59-65.
15. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. - К., 2003.
16. *Федоренко В.* Модернізуючи національну освітню систему // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. - 2006. - № 7-8. - С. 160-166.
17. *Бондаренко Н.* Вивчення мови за новою системою: попередні підсумки і найближчі перспективи // Дивослово. - 2006. - № 11. - С. 2-6.